

RICERCHE SLAVISTICHE

NUOVA SERIE

VOL. 7 (LXVII) 2024

SAPIENZA
UNIVERSITÀ EDITRICE

2024

RICERCHE SLAVISTICHE

NUOVA SERIE VOL. 7 (2024)

RIVISTA FONDATA DA GIOVANNI MAVER

Vol. LXVII dalla fondazione

DIREZIONE

Monika Woźniak («Sapienza» Università di Roma)

REDAZIONE

Marco Biasio (Università di Modena e Reggio Emilia)

Maria Bidovec (Università di Napoli L'Orientale)

Ornella Discacciati (Università di Bergamo)

Lidia Mazzitelli (Università di Colonia)

Oxana Pachlovska («Sapienza» Università di Roma)

Laura Quercioli Mincer (Università di Genova)

Raisa Raskina (Università di Cassino)

Luca Vaglio («Sapienza» Università di Roma)

SEGRETARIO DI REDAZIONE

Alessandro Achilli (Università di Cagliari)

COMITATO SCIENTIFICO

Cristiano Diddi («Sapienza» Università di Roma)

Libuše Heczková (Università Carolina di Praga)

Georg Holzer (Università di Vienna)

Luigi Marinelli («Sapienza» Università di Roma)

Zoran Milutinović (SSEES University College London)

Magdalena Popiel (Università Jagellonica di Cracovia)

Barbara Ronchetti («Sapienza» Università di Roma)

Anna-Marija Totomanova (Università di Sofia «Sv. Kliment Ohridski»)

Mateo Žagar (Università di Zagabria)

Corrispondenza

ricercheslavistiche.seai@uniroma1.it

Prof.ssa Monika Woźniak: monika.wozniak@uniroma1.it

Dipartimento di Studi Europei, Americani e Interculturali

Circonvallazione Tiburtina, 4 – 00185 Roma

<https://seai.web.uniroma1.it/node/4751>

https://rosa.uniroma1.it/rosa01/ricerche_slavistiche

Rivista di proprietà della «Sapienza» Università di Roma

Registrazione del Tribunale Civile di Roma: n° 149/18

ISSN: 0391-4127

ISBN: 978-88-9377-369-0

Copyright © 2024

Sapienza Università Editrice

Piazzale Aldo Moro 5 – 00185 Roma

www.editricesapienza.it

editrice.sapienza@uniroma1.it

Iscrizione Registro Operatori Comunicazione n. 11420

Registry of Communication Workers registration n. 11420

Finito di stampare nel mese di dicembre 2024 presso Sapienza Università Editrice

Printed in December 2024 by Sapienza Università Editrice

La traduzione, l'adattamento totale o parziale, la riproduzione con qualsiasi mezzo (compresi microfilm, film, fotocopie), nonché la memorizzazione elettronica, sono riservati per tutti i Paesi. L'editore è a disposizione degli aventi diritto con i quali non è stato possibile comunicare, per eventuali involontarie omissioni o inesattezze nella citazione delle fonti e/o delle foto.

All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording or any other information storage and retrieval system, without prior permission in writing from the publisher. All eligible parties, if not previously approached, can contact the publisher directly in case of unintentional omissions or incorrect quotes of sources and/or photos.

TARIK ĆUŠIĆ

ITALIJANSKE POSUĐENICE U SAVREMENOM BOSANSKOM JEZIKU

1. *Uvod*

Zahvaljujući svom geopolitičkom položaju koji je bio stjecište važnih historijskih događaja, Bosna i Hercegovina bila je u prošlosti izložena brojnim političkim, društvenim i kulturnim dodirima i utjecajima raznih kulturno-civilizacijskih krugova. Takvi su se dodiri i utjecaji neminovno odražavali na jezik lokalnog stanovništva, a posebno na leksički sloj.

Do bosansko-italijanskih jezičkih dodira dolazilo je uslijed trajnijih međusobnih historijskih i kulturno-umjetničkih veza. S jedne strane, o intenzivnijem italijanskom utjecaju u Bosni i na cijelom Balkanu može se govoriti od 1204. godine. To je godina kada pada Carigrad, ali i kada počinje puna mletačka ekspanzija. Venecija, odnosno Mletačka Republika, u tom periodu stječe potpunu pomorsku prevlast u istočnom Sredozemlju te političkim i trgovačkim vezama preko Dalmacije i egejskih otoka nastoji prodrijeti u unutrašnjost Balkana. Od tada i od prodora Mletačke Republike na južne bosanske granice, koji je imao “dalekosežne privredne, političke i vojne posljedice za historiju Bosne i Bošnjaka”, pa sve do svoje propasti 1797. godine Mletačka Republika “stalno je bila prisutna u raznim historijskim zbivanjima vezanim za Bosnu i Bošnjake”, budući da se “s njom [...] tvrdoglavo pregovaralo, a najčešće ratovalo, posebno u XVII i početkom XVIII stoljeća” (Imamović 1998: 37). No, u mirnodopskim uvjetima na prostoru Bosne, za vrijeme kralja Tvrtka I, kada je srednjovjekovna Bosna doživjela svoj politički, teritorijalni i privredni vrhunac, bosansko-italijanske veze izgrađivale su se i u trgovini i religijskom učenju. Tada su se, primjerice, za potrebe bosanske vlastele posredstvom Dubrovnika i drugih dalmatinskih gradova “iz Italije [...] uvozile: luksuzne tkanine, oružje, posude, nakit, južno voće, egzotični začini, vino, ulje i različite umjetnine, posebno slike”, a te su potrebe za uvoznom luksuznom robom porasle na prelazu iz 14. u 15. st. jer je

bosanska vlastela sve više usvajala “srednjovjekovnu viteško-dvorsku kulturu, stil življenja i način ponašanja”, što se, između ostalog, ogledalo u raskošnom opremanju dvorova i kuća kao i u tome što “putujuće muzičke i pozorišne grupe i trupe iz Italije postaju redovni gosti na dvorovima bosanskih kraljeva i vlastele” (Imamović 1998: 66). Trgovina se odvijala i u suprotnom smjeru: olovo iz Bosne otpremano je u Veneciju i Siciliju, tako da su mnoge od najboljih srednjovjekovnih i renesansnih italijanskih crkava zasigurno imale bosansko olovo na svojim krovovima (Malcolm 1994: 24). U to je vrijeme “Crkva bosanska dobila na snazi i ugledu”, a taj je ugled “[...] dopirao daleko izvan granica Bosne, jer su, prema podacima iz 1387, u Bosnu više puta dolazili heretici iz sjeverne Italije” (Imamović 1998: 67), odnosno katari, kako bi tamo usavršili svoje znanje katarske doktrine (Malcolm 1994: 40). S druge strane, veoma snažan odjek u kulturi i umjetnosti općenito, i to ne samo u Bosni i na Balkanu već i u Evropi i svijetu, imale su italijanska muzika i književnost. Brojni termini i izrazi iz muzike i književnosti od 17. stoljeća u većoj mjeri prelaze italijanske granice i postaju dijelom leksičkog blaga najprije francuskoga a zatim i drugih evropskih jezika tako što bivaju inkorporirani u obavezne školske predmete muzike i književnosti.

Kada se govori o procesu primanja i širenja riječi italijanskog porijekla u Bosni, pa i bosanskom jeziku, izdvajaju se tri osnovna načina koja se mogu obuhvatiti: 1. direktnim i indirektnim vezama sa Dubrovnikom, Mletačkom Republikom i Mediteranom uopće, kada se prima znatan broj riječi, osobito onih iz mletačkog odnosno venecijanskog italijanskog, tj. venecijanizama, 2. školskim i obrazovnim procesom, kada se primaju međunarodni termini iz umjetnosti, prije svega, muzike i književnosti, te kulture i gastronomije ali i iz drugih područja, a posrijedi su dakle internacionalizmi, te 3. posredstvom nekog drugog jezika, pri čemu je ulogu jezika posrednika, kako objašnjavaju Dardano i Trifone (1985: 407), uglavnom imao njemački, putem kojeg su italijanske riječi u različitim periodima ulazile u jezike Balkanskog poluotoka.

2. Predmet istraživanja i istraživački korpus

Predmet ovoga istraživanja jesu italijanske leksičke posuđenice u savremenom bosanskom jeziku. Stoga je neophodno najprije odrediti šta se tačno razumijeva pod posuđenicama u ovome radu te prezentirati istraživački korpus koji bi odražavao stanje u savremenom bosanskom jeziku.

Leksika gotovo svakog jezika u svijetu sastoji se kako od naslijeđenih tako i od posuđenih riječi. Posuđivanje riječi iz drugih, stranih jezika, koje se naziva leksičkim posuđivanjem, jedna je od posljedica miješanja jezika i odvija se, kako objašnjava Muysken (1995: 188), istovremeno sa prebacivanjem kodova, interferencijom, kalkiranjem, releksifikacijom, semantičkim posuđivanjem, utjecajem jednog jezika na učenje drugoga te eventualnom konvergencijom. Zapravo je lingvističko posuđivanje “staro koliko i sam ljudski jezik” i moralo se javljati tokom povijesti “jer su jezici dolazili u kontakt i počeli utjecati jedni na druge u raznim oblicima i raznim okolnostima” (Filipović 1971: 91). Stoga se posuđivanje riječi posmatra kao “rezultat naučno-tehničkih veza, ekonomskog, političkog i kulturnog povezivanja raznih naroda” (Čedić 2004: 148), tako da posuđenice “odražavaju dio povijesti jednog naroda i njegova jezika” (Filipović 1971: 93). Kada se govori o razlozima posuđivanja, čini se da su najvažnija sljedeća dva: prvi se ogleda u tome što u jeziku primaocu ne postoji odgovarajuća oznaka za novi pojam ili predmet, a takvo se posuđivanje naziva kulturnim posuđivanjem (engl. *cultural borrowing*) ili “posuđivanjem iz nužde”, dok se drugi povezuje s prestižem koji uživa jezik iz kojeg je preuzet pojam ili predmet, tako da se posuđuju nove riječi bez obzira na to što jezik primalac već ima svoju oznaku za njih, a takvo se posuđivanje naziva osnovnim posuđivanjem (engl. *core borrowing*). Osim toga, do posuđivanja može doći zbog postojanja tabu riječi u jeziku primaocu ili radi izbjegavanja homonimije (engl. *therapeutic borrowing*), ili uslijed utjecaja supstrata ili superstrata (engl. *borrowing by imposition*) (Haspelmath 2009: 46–51).

Među posuđenicama Betz (1974: 137) razlikuje dva tipa: strana riječ (*Fremdwort*) i asimilirana posuđenica (*assimiliertes Lehnwort*). Strana riječ (ili neasimilirana posuđenica) zadržava svoj izvorni oblik, tj. nije integrirana u sistem jezika primaoca, dok asimilirana posuđenica podliježe adaptaciji i integraciji u jezik primaoca. S tim u vezi važno je na početku napraviti razliku između italijanizama, tj. italijanskih posuđenica koje su se uklopile u bosanski jezički sistem, te se mogu nazvati asimiliranim italijanskim posuđenicama, u odnosu na riječi italijanskog porijekla koje se u bosanski jezik prenose u izvornom obliku. Takve se riječi ne mogu definirati kao asimilirane posuđenice, nego kao strane riječi italijanskog porijekla. Međutim, valja zapaziti da se neke od riječi italijanskog porijekla iz muzičke terminologije

prenose u bosanski i izvorno (kao strane riječi) i fonetizirano (kao asimilirane posuđenice). Naime, savremena bosanska norma (Halilović 2017: 139, 176–656) propisuje dubletnu upotrebu (fonetiziranu i izvornu) sljedećih muzičkih termina italijanskog postanja:

<i>adađo/adagio,</i>	<i>alegro/allegro,</i>	<i>intermeco/intermezzo,</i>
<i>krešendo/crescendo,</i>	<i>pijanissimo/pianissimo,</i>	<i>skerco/scherzo,</i>
<i>solfeđo/solfeggio,</i>	<i>sopran/soprano.</i>	

Ovdje se termin *italijanizam* uzima u najširem značenju kao svaka leksička posuđenica direktno preuzeta sa italijanskoga govornog područja, bilo iz venecijanskog, toskanskog ili nekog drugog italijanskog dijalekta bilo iz italijanskoga književnog jezika. Međutim, brojne su riječi koje su u bosanski došle posredstvom nekog drugog jezika kao italijanske posuđenice – ovdje ne spadaju u italijanizme. Veliki je broj tih riječi, kako su tačno uočili Dardano i Trifone, posuđen iz njemačkoga kao jezika posrednika: bos. *karfiol* < njem. *Karfiol* < ital. *cavolfiore*, bos. *karteč* < njem. *Kartätsche* < ital. *cartoccio*, bos. *rabat* < njem. *Rabatt* < ital. *rabatto*, bos. *sektet* < njem. *Sextett* < ital. *sestetto*, bos. *serenada* < njem. *Serenade* < ital. *serenata*, bos. *špaga* < njem. *Spage* < ital. *spago*, bos. *šafeta* < njem. *Stafette* < ital. *staffetta*, bos. *tastatura* < njem. *Tastatur* < ital. *tastiera*, bos. *trafika* < njem. *Trafik* < ital. *traffico*, dok je za manje riječi neki drugi jezik bio posrednik – francuski: bos. *alarm* < fr. *alarme* < ital. *all'arme*, mađarski: bos. *kaplar* < mađ. *kaplar* < ital. *caporale* ili turski: bos. *pusula* < tur. *pusula* < ital. *bussola*, *trampa* < tur. *trampa* < ital. *tramuta*.

Kao istraživački korpus u ovome radu uzeti su savremeni rječnici bosanskoga jezika. To su *Rječnik bosanskoga jezika* Senahida Halilovića, Ismaila Palića i Amele Šehović iz 2010. godine u izdanju Filozofskog fakulteta u Sarajevu (1566 str., 24 cm, štampan dvostupačno; skrać.: RBJF) i *Rječnik bosanskog jezika* Ibrahima Čedića, Hadžema Hajdarevića, Safeta Kadića, Aide Kršo i Naile Valjevac iz 2010. godine u izdanju Instituta za jezik u Sarajevu (drugo izdanje, 1313 str., 24 cm, štampan dvostupačno; skrać.: RBJI). Riječ je o recentnim i posljednje objavljenim, općim, jednojezičkim, preskriptivnim i cjelovitim rječnicima bosanskoga jezika, u kojima su – važno je potcrtati – uz leksičke jedinice navođene etimološke oznake jezika iz kojih dolaze tako što je zabilježena skraćénica za jezik iz kojeg leksička jedinica vodi porijeklo.

Kada se obrade i sistematiziraju podaci o riječima italijanskog porijekla u RBJF, proizlazi sljedeće: leksičkih jedinica koje su direktno posuđene iz italijanskoga kao jezika davaoca u bosanski kao jezik primalac (tj. bez jezika posrednika) ima 326; posredstvom italijanskoga kao jezika posrednika u bosanski jezik ušlo je 15 riječi (osam iz latinskoga, pet iz arapskoga i po jedna iz grčkog i perzijskog jezika); jedna riječi italijanskog porijekla došla je u bosanski posredstvom turskog jezika; pet je hibridnih riječi u kojih je jedna sastavnica italijanskog porijekla; tri su leksičke jedinice za koje autori nisu jednoznačno odredili etimologiju, nego su pretpostavili da mogu voditi porijeklo ili iz jednog ili iz drugog jezika, od kojih je jedan italijanski. Prema tome, u RBJF ukupno je 350 leksičkih jedinica koje vode porijeklo iz italijanskog jezika, u kojima je italijanski jezik posrednik, koje vode porijeklo iz italijanskoga ali su preuzete posredstvom nekog drugog jezika u bosanski, u kojima je jedna sastavnica italijanskog porijekla i za koje se pretpostavlja da dolaze iz italijanskog jezika.

Ako se na isti način obrade podaci o riječima italijanskog porijekla u RBJI, proizlazi sljedeće: ukupno je 524 leksičkih jedinica koje su direktno preuzete iz italijanskoga u bosanski, dok se za 41 riječ pretpostavlja da bi mogla biti italijanskog porijekla ili da je jedna od sastavnica u hibridnim riječima iz italijanskog jezika,¹ tako da je ukupno 565 riječi u RBJI sa italijanskim elementom, dakle oko 200 više nego u RBJF. Razlika je u tome što se u RBJI etimološka oznaka ne navodi samo uz preuzetu osnovnu riječ iz stranog jezika već i uz izvedenice od te riječi, što je leksikografska obrada koja nije slijeđena u RBJF, u kojem je etimološka oznaka zabilježena samo uz posuđenu osnovnu riječ, ali ne i uz izvedenice.

Broj od 350 italijanizama uzima se kao minimalan broj riječi italijanskog porijekla u bosanskom jeziku, zato što se ovaj broj dobije analizom građe rječnika koji su opći, u koje dakle ne ulazi sva specijalizirana leksika iz svih oblasti. Kada se tome pridoda da važan faktor

¹ Bilo da se pretpostavlja italijansko porijeklo za pojedine riječi, bilo da je jedna od sastavnica u hibridnim riječima italijanskog porijekla – u ovome se rječniku ne pravi ta razlika, nego je zabilježena crtica između skraćenica za italijanski i neki drugi jezik. Također, u ovome rječniku nema podataka o tome da li je italijanski bio jezik posrednik u procesu posuđivanja riječi, kao ni o tome da li je riječ italijanskog porijekla u bosanski ušla posredstvom nekog drugog jezika.

u sastavljanju rječničke građe svakako čine i sami autori rječnika, odnosno stepen njihove minucioznosti i akribičnosti pri pisanju rječnika, kao i da je leksika sama po sebi jedan otvoren i dinamičan sistem, ustanovljavanje konačne kvantifikacije ne samo italijanizama nego i svih drugih posuđenica ostaje trajan zadatak.

Italijanizmi zabilježeni u ovim dvama rječnicima bosanskoga jezika bit će predmetom istraživanja u okviru ovoga rada, s ciljem da se objasne načini adaptacije i integracije, Betzovom terminologijom kazano, asimiliranih italijanskih posuđenica (u nastavku teksta: posuđenica) na fonetsko-fonološkom i ortografskom, morfološkom i semantičkom nivou u sistem bosanskog jezika, kako bi se na taj način makar djelimično zasebno osvijetlio ovaj aloglotski element u savremenom bosanskom jeziku. Adaptacija posuđenih riječi, objašnjava Haspelmath (2009: 42), ponekad je neophodna kako bi riječ bila upotrebljiva u jeziku primaocu.

3. Adaptacija na fonetsko-fonološkom i ortografskom nivou *Fonetsko-fonološki nivo*

Italijanski jezik² pripada zapadnoitalskoj podgrupi romanske grane italjskih jezika, dok bosanski spada u zapadnu južnoslavensku podgrupu slavenske grane baltoslavenskih jezika, a zajedničke korijene

² Latinski je jezik nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine na teritoriji današnje Italije prestao biti službeni jezik te su se iz klasičnog latinskog razvile varijante vulgarnog latinskog, iz kojeg je i nastao italijanski jezik. Na toskanskom dijalektu Firence temelji se italijanski standardni jezik. Razlozi tome jesu višestruki: vulgarni latinski najviše se razvio u Toskani zbog ekonomsko-društvenog razvoja Firence i Toskane, pa su "toskanski dijalekti ostali [...] bliski latinskom više od bilo kojeg drugog dijalekta i svaki toskanski dijalekt je lahko mogao razumjeti bilo ko u Italiji ko je znao latinski"; Dante je na firentinskom napisao *Božanstvenu komediju*, remek-djelo koje se za nekoliko decenija raširilo s jednog na drugi kraj Italije, zahvaljujući čemu je firentinski postajao popularan i izvan Firence; na toskanskom su, pored Dantea, pisali i Boccaccio i Petrarca, koji spadaju u najznačajnija imena italijanske i svjetske književnosti; prvo izdanje romana *Zaručnici* Alessandra Manzoniya, prilagođeno toskanskom modelu, temeljna je prekretnica u razvoju modernog, jedinstvenog italijanskog jezika (Manzoni je, istražujući italijanski jezik, smatrao problematičnim što se većina književnih djela obraća tek izvjesnom krugu učenih ljudi te je, uvidjevši potrebu za formiranjem jezičkog jedinstva Italije, stremio tome da napiše djelo koje će biti dostupno velikoj i raznovrsnoj čitalačkoj publici, stoga se iz rodnog Milana uputio ka Firenci kako bi iz živog govora učenih Firentinaca

vuku iz velike indoevropske jezičke porodice. Bez obzira na to što su, dakle, međusobno udaljeni, sistem glasova italijanskog jezika veoma je sličan glasovnom sistemu bosanskoga. U vokalskom sistemu manja je razlika ta što italijanski ima otvoreno i zatvoreno *e* i *o*, kao i diftonge, dok ostali vokali (*a*, *i*, *u*) imaju iste izgovorne vrijednosti u obama jezicima. U konsonantskom sistemu italijanskoga izdvajaju se geminirani konsonanti i razlike u izgovoru palatalnih konsonanata (Jernej 1984: 5) u odnosu na bosanski jezik. Glavni razlog tome leži u činjenici što bosanski gotovo u potpunosti slijedi fonološki princip (da se piše kao što se izgovara), a italijanski djelimično.

Stoga će analizom adaptacije italijanizama na fonetsko-fonološkom nivou biti obuhvaćeni italijanski diftonzi, italijanski poluvokali, geminirani konsonanti i pojedinačni glasovi, a usto bit će izdvojeni italijanizmi nepromijenjena fonološkog oblika u odnosu na italijanske riječi od kojih su postali. Ovakva adaptacija suštinski podrazumijeva, kako Wornyo rezimira (2016: 43), “zamjenjivanje stranih fonema glasovima u jeziku primaocu koji su fonetski slični”, odnosno ustanovljavanje do kojih fonoloških promjena dolazi u procesu adaptacije posuđene riječi.

3.1. Italijanski diftonzi

Pojava jednog vokala do drugog u bosanskome ograničena je na riječi domaćeg porijekla, poglavito one koje su zahvaćene procesom vokalizacije ($l > o$), kao i na pojedinačne strane riječi. Ta je pojava pak mnogo izraženija u italijanskom jeziku, i to naročito zbog toga što su mu svojstveni diftonzi. Adaptacija italijanskih diftonga u bosanskome rezultirala je:

– umetanjem glasa *j* između *i* i *a* (*ija* < *ia*) radi izbjegavanja hijata bilo da diftong *ia* stoji na samom kraju riječi, pa se *j* umeće kako bi imenska osnova završavala na konsonant: bos. *arija* < ital. *aria*, bos. *mafija* < sicil. *mafia* (u izv. zn. “smjelost, hrabrost”, Battaglia 1997: 420), bos. *makija* < ital. *macchia*, bos. *malarija* < ital. *malaria*, bos. *storija* < ital. *storia*, bilo u nekoj drugoj poziciji riječi: bos. *fijasko* < ital. *fiasco*, bos. *gvardijan* < ital. *guardiano*, bos. *mecopijano* < ital. *mezzopiano*, bos. *pijaca* < ital. *piazza*, bos. *pijanino* < ital. *pianino*, bos. *pijano* < ital. *piano*, bos. *pijat* < ital. *pia-tto*, bos. *rufijan* < ital. *ruffiano*;

naučio jezički model koji treba slijediti kao savršen spoj literarnosti i spontanosti) (Kerla 2020: 271–275).

- umetanjem glasa *j* između *i* i *e* (*ije* < *ie*), također kako ne bi došlo do hijata: bos. *rivijera* < ital. *riviera*;
- prenošenjem *j* za *i* (italijanski poluvokal) u diftonzima *ai*, *ia* i *io*: bos. *bajta* < ital. *baïta*, bos. *bjanko* < ital. *bianco*, bos. *majolika* < ital. *maiolica*;
- svođenjem diftonga na jedan vokal tipa *e* < *ie*: bos. *bandera* < ital. *bandiera*, bos. *salveta* < ital. *salvietta*.

3.2. Italijanski poluvokali

Italijanski jezik ima dva poluvokala (odnosno polukonsonanta), a to su palatalni /j/ (*jod*) i velarni ili labiovelarni /w/ (*uau*), koji se pojavljuju samo u diftonzima (Dardano – Trifone 1985: 385). Prvi se piše kao *i*, a drugi kao *u*: *i* se u bosanski prenosi, dakle, kao *j*, a italijansko poluvokalno *u* nema svog fonološko-grafijskog ekvivalenta u bosanskome. Stoga se ovaj poluvokal – prema tradiciji naslijeđenoj iz školskog izgovora latinskih riječi: “da se grupe *qu* (+ vokal), *gu* (+ vokal) prenose našim *kv*, *gv*” (Klajn 1979: 130) – transkribira i adaptira kao *v* u grupama *kv* i *gv*:

bos. *činkvečento* < ital. *cinquecento*, bos. *kvartet* < ital. *quartetto*, bos. *kvintet* < ital. *quintetto*, bos. *gvardijan* < ital. *guardiano*.

3.3. Geminirani konsonanti

S jedne strane, upotreba geminiranih konsonanata u bosanskome sužena je na granice morfema u izvedenicama i složenicama radi otklanjanja moguće dvosmislenosti u razumijevanju, kao i na islamsku terminološku leksiku. S druge strane, jedna od specifičnosti italijanskoga upravo su geminirani konsonanti koji se, kada se nalaze u intervokalnom položaju, intenzivnije (duže) realiziraju (Dardano – Trifone 1985: 385) u odnosu na konsonante koji nisu geminirani. S obzirom na grafijske i fonetske vrijednosti geminiranih konsonanata, u procesu adaptacije riječi italijanskog porijekla sa geminiranim konsonantima u bosanskome dolazi ili do gubljenja jednog od dvaju istovjetnih konsonanata, pri čemu se gubi i kvantitativna artikulacija italijanskih geminiranih konsonanata, ili do svođenja dvaju istovjetnih konsonanata na neki sasvim drugi konsonant, pri čemu dolazi do promjene kvaliteta geminiranih konsonanata. Stoga se razlikuju dvije kategorije adaptacije italijanskih geminiranih konsonanata u bosanskome. Prva podrazumijeva istovjetnu grafijsku i fonetsku vrijednost (*f* < *ff*, *g* < *gg*,

l < *ll*, *n* < *nn*, *p* < *pp*, *r* < *rr*, *s* < *ss*, *t* < *tt*, *v* < *vv*, *z* < *zz*), a druga različitu grafijsku i približnu ili istu fonetsku vrijednost (*c* < *zz*, *č* < *cc*, *k* < *cc*, *š* < *ss*) u italijanskome i bosanskome:

bos. *rufijan* < ital. *ruffiano*, bos. *frigati* < ital. *friggere* (dalmatoromanski leksički ostatak, potisnut od mlet. *fritola* > *fritula*, Skok 1971: 530–531; im. *fritola* – “hrana pržena u tavi na ulju ili svinjskoj masti ili puteru”, Boerio 1867: 288), bos. *alegro* < ital. *allegro*, bos. *balet* < ital. *balletto*, bos. *čelo* < ital. *cello*, bos. *činele* < ital. *cinelle*, bos. *pastel* < ital. *pastello*, bos. *štula* < ital. *stollo*, bos. *violončelo* < ital. *violoncello*, bos. *primadona* < ital. *primadonna*, bos. *kapa* < ital. *cappa*, bos. *kapučino* < ital. *cappuccino*, bos. *kopun* < ital. *cappone*, bos. *koporan* < ital. *capperone*, bos. *štapin* < ital. *stoppino*, bos. *tripice* < ital. *trippa*, bos. *žbir* < ital. *sbirro*, bos. *bas* < ital. *basso*, bos. *busola* < ital. *bussola*, bos. *fortisimo* < ital. *fortissimo*, bos. *kaseta* < ital. *cassetta*, bos. *balet* < ital. *balletto*, bos. *baratati* < ital. *barattare* (mlet. *baratar*, Boerio 1867: 62), bos. *bereta* < ital. *Beretta*, bos. *bruto* < ital. *brutto*, bos. *duet* < ital. *duetto*, bos. *fagot* < ital. *fagotto*, bos. *fileti* < ital. *filetto* (mn. *filetti*; dem. od *filo*, Garzanti 2009 2008: 951), bos. *flota* < ital. *flotta*, bos. *gambit* < ital. *gambetto* (“način otvaranja igre u šahu”, izv. od *gamba*, Devoto – Oli 1967a: 1127, Garzanti 2009 2008: 1034), bos. *geto* < ital. *ghetto* (< mlet. *gheto*, Devoto – Oli 1967a: 1154, Garzanti 2009 2008: 1056), bos. *groteska* < ital. *grottesca* (što je izv. od *grotte*, Prati 1951: 524, Garzanti 2009 2008: 1110–1111), bos. *kaseta* < ital. *cassetta*, bos. *kazamat* < ital. *casamatta*, bos. *kornet* < ital. *cornetto*, bos. *kvartet* < ital. *quartetto*, bos. *kvintet* < ital. *quintetto*, bos. *libreto* < ital. *libretto*, bos. *mrmot* < ital. *marmotta*, bos. *neto* < ital. *netto*, bos. *parapet* < ital. *parapetto*, bos. *pijat* < ital. *piatto*, bos. *pinjata* < ital. *pignatta*, bos. *rižoto* < ital. *risotto*, bos. *sonet* < ital. *sonetto*, bos. *špageti* < ital. *spaghetti* (: *spagheto*), bos. *streta* < ital. *stretta*, bos. *avizati* < ital. *avvisare* (*avviso*), bos. *mezanin* < ital. *mezzanino*;

bos. *boca* < mlet. *bozza* (Boerio 1867: 96, Zingarelli 1922: 150), bos. *intermeco* < ital. *intermezzo*, bos. *karoce* < ital. *carrozza* (mn. *carrozze*, izv. od *carro*), bos. *mecoforte* < ital. *mezzoforte*, bos. *mecopijano* < ital. *mezzopiano*, bos. *mecosporan* < ital. *mezzosoprano*, bos. *pica* < ital. *pizza*, bos. *picigin* < ital. *pizzichino* (*pizzighino*, “vrsta trešete”) (dem. od *pizzico*, što je izv. od *pizzicare* “zgrabiti, stisnuti”, Battaglia 1995b: 614–619), bos. *pijaca* < ital. *piazza*, bos. *kapučino* < ital. *cappuccino*, bos. *akonto* < ital. *acconto*, bos. *brokat* < ital. *broccato*, bos. *sekirati* < ital. *seccare*, bos.

stakato < ital. *staccato*, bos. *štuk* < ital. *stucco*, bos. *tokata* < ital. *toccata* (: *toccare*), bos. *lešo* < ital. *lesso*.

3.4. *Pojedinačni glasovi*

Italijansko *s* ispred bezvučnih konsonanata *k* ($k < c$), *p* i *t* p ima izgovornu vrijednost *š* u bosanskome:

bos. *maškara* < mlet. *mascara*, bos. *škarpa* < ital. *scarpa*, bos. *škart* < ital. *scarto*, bos. *školj* < ital. *scoglio*,

bos. *patišpanja* < ital. *pan di Spagna*, bos. *špageti* < ital. *spaghetti* (: *spaghetto*),

bos. *štambilj* < ital. *stampiglia*, bos. *štampana* < ital. *stampa* (: *stampare*), bos. *štapin* < ital. *stoppino*, bos. *štuk* < ital. *stucco*, bos. *štula* < ital. *stollo*.

3.5. *Italijanizmi nepromijenjena fonološkog oblika*

U korpusu ima 30-ak italijanizama čiji je fonološki oblik ostao nepromijenjen u odnosu na italijanske riječi od kojih su postali, npr.:

bos. *andante* < ital. *andante*, bos. *bevanda* < ital. *bevanda*, bos. *bravo* < ital. *bravo*, bos. *forte* < ital. *forte*, bos. *gondola* < mlet., ital. *gondola* (Boerio 1867: 311, *Garzanti 2009 2008*: 1090), bos. *marenda* < mlet. *marenda* (ital. *merenda*) (Boerio 1867: 398, Skok 1972: 377), bos. *nevera* < mlet. *nevera* (tosk. *nevaio*) (Boerio 1867: 441, Skok 1972: 513–514), bos. *opera* < ital. *opera*, bos. *regata* < mlet., ital. *regata* (Boerio 1867: 562–563, Rinaldin 2019: 433, *Garzanti 2009 2008*: 2058), bos. *salata* < mlet. *salata* (ital. *insalata*) (Boerio 1867: 593, *Garzanti 2009 2008*: 1256), bos. *salto* < ital. *salto*, bos. *tenda* < ital. *tenda*, bos. *tombola* < ital. *tombola*, bos. *valuta* < ital. *valuta*.

Ortografski nivo

Budući da je bosanski jedan od onih jezika koji slijede fonološki (fonematski) princip pravopisa “piši kao što govoriš”, to u najvećoj mjeri podrazumijeva da će ortografski oblik posuđenice biti isti kao i njen fonološki oblik, s jasnom distinkcijom u tome što ortografska adaptacija u određenim kategorijama pokazuje razliku posuđenice u odnosu na riječ prema kojoj je nastala, a fonološka ne. Te su ortografske razlike između bosanskoga i italijanskoga najupadljivije u kategoriji pojedinačnih konsonanata i konsonantskih grupa.

3.6. *Pojedinačni konsonanti i konsonantske grupe*

3.6.1. Italijansko *c* prenosi se kao *k* ($k < c$) ispred *a*, *o*, *u* i ispred konsonanata:

bos. *arabeska* < ital. *arabesco*, bos. *balkon* < ital. *balcone*, bos. *bjanko* < ital. *bianco*, bos. *burleska* < ital. *burlesco*, bos. *ćakulati* (: *ćakula*) < mlet. *ciacolar*, *ciacola* (< ital. onom. gl. *chiacchierare* < **klakk-*, Skok 1971: 348, Vinja 1998: 113), bos. *dekrešendo* < ital. *decrescendo*, bos. *fijasko* < ital. *fiasco*, bos. *franko* < ital. *franco*, bos. *freska* < ital. *fresco*, bos. *groteska* < ital. *grottesca*, bos. *kadenca* < ital. *cadenza*, bos. *kalamar* < ital. *calamaro*, bos. *kalo* < ital. *calo*, bos. *kanonada* < mlet. *canonada* (Boerio 1867: 129), bos. *kantata* < ital. *cantata* (: *cantare*), bos. *kantati* < ital. *cantare* (: *cantata*), bos. *kantina* < ital. *cantina*, bos. *kapa* < ital. *cappa*, bos. *kapara* < mlet. *capara* (Boerio 1867: 132), bos. *kapela* < mlet. *capela* (Boerio 1867: 133), bos. *kapo* < ital. *capo*, bos. *kapučino* < ital. *cappuccino*, bos. *kaput* < mlet. *capoto* (Boerio 1867: 135), bos. *karikatura* < ital. *caricatura*, bos. *karneval* < mlet. *carneval* (Boerio 1867: 140) ili ital. *carnevale* (arh. i tosk. *carnovale*, Devoto – Oli 1967a: 464; od *carne levare* “ukloniti meso”, *Garzanti 2009* 2008: 417), bos. *karton* < ital. *cartone*, bos. *kaseta* < ital. *cassetta*, bos. *kasino* < ital. *casino*, bos. *kazamat* < ital. *casamatta*, bos. *konto* < ital. *conto*, bos. *koporan* < ital. *capperone*, bos. *kopun* < ital. *cappone*, bos. *kornet* < ital. *cornetto*, bos. *kredenac* < ital. *credenza*, bos. *krepati* < mlet. *crepar* (Boerio 1867: 207), bos. *krešendo* < ital. *crescendo*, bos. *majolika* < ital. *maiolica*, bos. *maraska* < ital. *marasca*, bos. *maškara* < mlet. *mascara* (Boerio 1867: 401–402), bos. *okarina* < ital. *ocarina*.

Italijansko *c* prenosi se kao *č* ($č < c$) ispred *e* i *i*:

bos. *čelo* < ital. *cello*, bos. *novečento* < ital. *novecento*, bos. *vivače* < ital. *vivace*, bos. *violončelo* < ital. *violoncello*, bos. *činkvečento* < ital. *cinquecento*, bos. *činele* < ital. *cinelle*.

3.6.2. Italijansko *ch* ili *cch* prenosi se u bosanski na isti način kao i *k* < *c*, s obzirom na to da italijansko *h* nema fonetsku već samo grafijsku vrijednost (Dardano – Trifone 1985: 393):

bos. *bankina* < ital. *banchina*, bos. *cekin* < mlet. *zechin*, bos. *ki-kiriki* < ital. *chicchirichi*, bos. *makija* < ital. *macchia*, bos. *makina*

< ital. *macchina*, bos. *skerco* < ital. *scherzo*, bos. *tabakera* < mlet. *tabachera* (Boerio 1867: 728).³

3.6.3. Iz istog razloga italijansko *gh* prenosi se kao *g*:

bos. *gete* < mlet. *gheta* (Boerio 1867: 304), bos. *geto* < ital. *ghetto*, bos. *špageti* < ital. *spaghetti* (*spaghetto*).

3.6.4. Kada italijansko *g* stoji ispred *i* ili *e*, u bosanski se prenosi dvo-jako, kao *đ* ili kao *ž*:

bos. *adađo* < ital. *adagio*, bos. *arpeđo* < ital. *arpeggio*, bos. *dir* < ital. *giro*, bos. *risordimento* < ital. *risorgimento*, bos. *solfedžo* < ital. *solfeggio*;

bos. *žirant* < ital. *girante*, bos. *žiro* < ital. *giro* (mlet. *ziron*, Boerio 1867: 813).

3.6.5. Palatalnost glasa *lj* označava se italijanskim trigramom *gli* (*lj* < *gli*), a glasa *nj* digramom *gn* (*nj* < *gn*):

bos. *grilje* < ital. *griglia*, bos. *školfj* < ital. *scoglio*, bos. *štambilj* < ital. *stampiglia*;

bos. *banja* < ital. *bagno*, bos. *patišpanja* < ital. *pan di Spagna*, bos. *pinjata* < ital. *pignatta*.⁴

3.6.6. Frikativ *s* ima jednaku izgovornu i grafijsku vrijednost u italijanskome i bosanskome kada stoji uz neki drugi konsonant: bos. *ara-*

³ Premda “spoj *ch* ili *cch* prenosimo kao *k*” (Klajn 1979: 133), postoji jedan italijanizam u odabranom korpusu koji odstupa od ovog pravila transkripcije i adaptacije – *h* < *cch*: bos. *baldahin* < ital. *baldacchino*.

⁴ Označavanje palatalnosti digramom *gn* (*nj* < *gn*), dakle pod utjecajem italijanskog grafijskog sistema, njegovano je u ćirilčkim rukopisnim zbirkama usmenih narodnih pjesama južnoslavenske provenijencije prije negoli je grafem *nj* uveden u ćirilčku paleografiju (početkom 19. stoljeća). Jedna takva rukopisna zbirka jeste Erlangenski rukopis, koji njegov prvi izdavač Gerhard Gesemann smješta u prve decenije 18. stoljeća, a u kojem digram *gn* stoji za *nj*: *попегнисе* граду на бетена (59 – 94), пакъ се *пегну* горе на чердаке (61 – 30), не *пегни* шаторъ дели марко (181 – 6). I označavanje palatalnosti digramom *gl* (*lj* < *gl*) u ovoj rukopisnoj zbirci ima grafijske uzuse u italijanskome, najvjerojatnije upravo prema analogiji *nj* < *gn*, bez obzira na to što bi se *lj*, prema pravilima transkripcije i adaptacije, trebalo prenositi od italijanskog *gli* (a ne *gl*): *удри тиню у чеглустѣ* (40 – 43), *зобићуга глуплѣм* и *куколѣм* (201 – 17). (U zagrađama ovih stihova zabilježeni su podaci o broju pjesme i redosljednom broju ekscerpiranog stiha kada se u obzir uzme anžambman.)

beska < ital. *arabesco*, bos. *burleska* < ital. *burlesco*, bos. *fijasko* < ital. *fiasco*, bos. *freska* < ital. *fresco*, dok se u intervokalnom položaju prenosi kao *z*, tj. svoj zvučni parnjak (*z* < *s*):

bos. *avizati* < ital. *avvisare* (*avviso*), bos. *čuza* < mlet. *chiusa* (Boerio 1867: 169), bos. *kazamat* < ital. *casamatta*, bos. *rinfuza* < ital. *rinfusa*.

3.6.7. Italijanska grupa *sce* prenosi se u bosanski kao *še*:

bos. *dekrešendo* < ital. *decrescendo*, bos. *krešendo* < ital. *crescendo*.

3.6.8. Italijansko *z*, neovisno o poziciji u riječi kao i fonetskom okruženju, prenosi se u bosanski kao *c*, primjerice:

bos. *capin* < mlet. *zapin* (Boerio 1867: 806), bos. *cekin* < mlet. *zechin* (Boerio 1867: 808), bos. *cokula* < mlet. *zocolo* (Boerio 1867: 814), bos. *kadenca* < ital. *cadenza*, bos. *kredenac* < ital. *credenza*, bos. *skerco* < ital. *scherzo*, bos. *stanca* < ital. *stanza*, bos. *terca* < ital. *terza*.

4. Adaptacija na morfološkom nivou

S obzirom na to da jezičkom posuđivanju uglavnom prethodi materijalno i duhovno posuđivanje, što je posljedica dodira dviju kultura i civilizacija, proizlazi da se prvenstveno preuzimaju novi predmeti, pojmovi i pojave, pa i riječi koje ih imenuju, zbog čega su među posuđenicama najbrojnije imenice (Vajzović 1999: 133). Ovu tezu potvrđuju italijanizmi u bosanskome, od kojih najveći broj pripada upravo imeničkoj vrsti riječi. Osim imenica, kako onih koje imaju isti tako i onih koje imaju različit rod u bosanskom i italijanskom jeziku, analizom adaptacije italijanizama na morfološkom nivou bit će obuhvaćeni još i glagolski, pridjevski i priložni italijanizmi.

4.1. Imenice

U procesu adaptacije italijanizama na morfološkom nivou jezičke strukture bosanskoga glavni je zadatak usporediti osnovne oblike italijanskih riječi sa osnovnim oblicima italijanizama s ciljem utvrđivanja sličnosti i razlika među njima.

U tom smislu za imenice je relevantna gramatička kategorija roda. Imenice u italijanskome mogu biti ili muškog ili ženskog gramatičkog roda i imaju nastavke *-o*, *-a* i *-e*, pri čemu se kod imenica koje označavaju ljude i životinje rod određuje prema spolu, a za ostale imenice u

prepoznavanju kategorije roda presudan je oblik člana koji stoji ispred italijanske imenice: određeni (*il* – *i*; *la*, *l'* – *le*) i neodređeni (u jedini *un*, *uno* i *una*, *un'*) (Ferrari – Zampese 2016: 57–67, Dardano – Trifone 1985: 103–121), dok u bosanskome postoji još i srednji rod. Oba jezika imaju isto razlikovanje gramatičkog broja (jednina i množina).

Na osnovu analize gramatičke kategorije roda dolazi se do zaključka da većina italijanskih imenica ima isti rod kao i imenički italijanizmi u bosanskome, dok manji broj mijenja rod u procesu morfološke adaptacije.

4.1.1. *Imenice koje imaju isti rod u italijanskome i bosanskome*

4.1.1.1. Među imeničkim italijanizmima muškog roda najveći je broj onih koji u izvornom obliku, tj. u italijanskome, završavaju na *-o*, dok u bosanskome gube taj nastavak, završavaju na konsonant u nominativu jednine te imaju nulti nastavak (*-ø*) i deklinacioni obrazac *a*-vrste prema kojem se mijenja većina imenica muškog roda u bosanskome. Neki od imeničkih italijanizama muškog roda koji podliježu ovakvoj morfološkoj adaptaciji (*-ø* < *-o*) jesu:

bos. *brokat* < ital. *broccato*, bos. *duet* < ital. *duetto*, bos. *fagot* < ital. *fagotto*, bos. *đir* < ital. *giro*, bos. *gvardijan* < ital. *guardiano*, bos. *kaput* < mlet. *capoto*, bos. *kalamar* < ital. *calamaro*, bos. *lazaret* < mlet. *lazareto* (prema crkvi S. Maria di Nazaret u Veneciji, Boerio 1867: 364, Tomasin – D'Onghia 2020: 84), bos. *mecosporan* < ital. *mezzosoprano*, bos. *mezanin* < ital. *mezzanino*, bos. *mol* < ital. *molo*, bos. *parapet* < ital. *parapetto*, bos. *pomidor* < ital. *pomodoro* (< *pomo d'oro* [italijansko *pomo* dolazi u sintagmatskim složenicama, Skok 1972: 700], čija je varijanta za mn. *pomodoro*, Prati 1951: 785, Battaglia 1995b: 826, 830–831), bos. *rufijan* < ital. *ruffiano*, bos. *soldat* < ital. *soldato*, bos. *sonet* < ital. *sonetto*, bos. *sopran* < ital. *soprano*, bos. *školj* < ital. *scoglio*, bos. *štapin* < ital. *stoppino*, bos. *tartuf* < ital. *tartufo*, bos. *žbir* < ital. *sbirro*.

Rijetki su imenički italijanizmi muškog roda, kao što su *sako* (< ital. *sacco*) i *žiro* (< ital. *giro*), u kojih završno *-o* nije nastavak nego pripada osnovi (nepromjenjivom dijelu riječi) koja, prema tome, završava na vokal (a ne na konsonant kao u prethodnim primjerima) u nominativu jednine te ima nulti nastavak a isti deklinacioni obrazac (*a*-vrste): Njd. *sako-ø*, *žiro-ø*, Gjd. *sako-a*, *žiro-a*, Djđ. *sako-u*, *žiro-u* i

dalje. Završno *-o* u osnovama *sako* i *žiro* ostvaruje se kao dugo *o* (ō), što je ujedno nedvojben pokazatelj njihova stranoga porijekla. Italijanizmi, uostalom kao i sve druge riječi stranoga porijekla, javljaju se u prozodijskom sistemu bosanskog jezika na isti način, s akcentom (sve riječi osim klitika) i postakcenatskom dužinom (u zavisnosti od ortoepskog standarda), kao i riječi domaće, slavenske provenijencije. To u konkretnim primjerima znači da je na *-o* (završetku osnove) postakcenatska (nenaglašena) dužina, čije je izgovaranje obavezno u ortoepskoj normi bosanskog jezika. Zato *-o* u osnovama *sako* i *žiro* ima dug izgovor.

4.1.1.2. Znatno je manje imenica muškog roda u bosanskome koje završavaju na nastavak *-o* u nominativu jednine. Takve su imenice – pored imena, prezimena i imena odmila – riječi stranoga porijekla, među kojima i italijanizmi. Međutim, i ovi imenički italijanizmi imaju isti deklinacioni obrazac kao oni koji završavaju na nulti nastavak, tj. a-vrste. Neki od imeničkih italijanizama muškog roda s nastavkom *-o* (< *-o*) u Njd. jesu:

bos. *fjasko* < ital. *fiasco*, bos. *geto* < ital. *ghetto*, bos. *kalo* < ital. *calo*, bos. *kapo* < ital. *capo*, bos. *kapučino* < ital. *cappuccino*, bos. *kasino* < ital. *casino*, bos. *konto* < ital. *conto*, bos. *risordimento* < ital. *risorgimento*, bos. *rižoto* < ital. *risotto*, bos. *solfedo* < ital. *solfeggio*, bos. *skerco* < ital. *scherzo*.

4.1.1.3. Muškoga su roda u obama jezicima imenice koje u italijanskome imaju nastavak *-e* koji se u procesu morfološke adaptacije gubi u nominativu jednine, tako da imaju deklinacioni obrazac a-vrste u bosanskom. Takvih je italijanizama (*-ø* < *-e*) manji broj u bosanskome, npr.:

bos. *balkon* < ital. *balcone* (: *balco*), bos. *dužd* < mlet. *doge* (ital. *duce*) (Skok 1971: 463, Garzanti 2009 2008: 782, 800), bos. *koporan* < ital. *capperone*, bos. *kopun* < ital. *cappone*, bos. *Levant* < ital. *levante*, bos. *peš* < ital. *pesce*, bos. *plotun* < ital. *plotone*.

4.1.1.4. Malobrojni su imenički italijanizmi muškog roda koji završavaju na konsonant, a dolaze od imenica muškog roda u italijanskome koje također imaju konsonant na kraju riječi (*-ø* < *-ø*). To su uglavnom venecijanizmi:

bos. *capin* < mlet. *zapin*, bos. *cekin* < mlet. *zechin*, bos. *fakin* < mlet. *fachin*, bos. *providur* < mlet. *proveditor* (Boerio 1867: 257, 538, 806, 808, Tomasin – D’Onghia 2020: 75).

4.1.1.5. Među imeničkim italijanizmima ženskog roda najveći je broj onih imenica koje u izvornom obliku (italijanskome) završavaju na *-a*, dok u bosanskome također imaju *-a* u nominativu jednine. Ovi imenički italijanizmi mijenjaju se prema promjeni e-vrste, koja je svojstvena imenicama ženskog roda u bosanskome. Neki od imeničkih italijanizama ženskog roda s nastavkom *-a* (< *-a*) u Njd. jesu:

bos. *balota* < mlet. *balota* (Boerio 1867: 59), bos. *bandera* < ital. *bandiera*, bos. *bankina* < ital. *banchina*, bos. *barkarola* < ital. *barcarola* (ž. r. od *barcarolo*, mlet. za *barcaiolo*, Garzanti 2009 2008: 266), bos. *boca* < mlet. *bozza*, bos. *fešta* < ital. *festa*, bos. *flota* < ital. *flotta*, bos. *gondola* < mlet., ital. *gondola*, bos. *kadenca* < ital. *cadenza*, bos. *kanonada* < mlet. *canonada*, bos. *kantata* < ital. *cantata* (: *cantare*), bos. *kantina* < ital. *cantina*, bos. *kapa* < ital. *cappa*, bos. *kapara* < mlet. *capara*, bos. *kapela* < mlet. *capela*, bos. *karikatura* < ital. *caricatura*, bos. *kaseta* < ital. *cassetta*, bos. *Madona* < mlet. *Madona* (Boerio 1867: 381), bos. *mafija* < sicil. *mafia*, bos. *majolika* < ital. *maiolica*, bos. *makija* < ital. *macchia*, bos. *makina* < ital. *macchina*, bos. *marenda* < mlet. *marenda*, *nevera* < mlet. *nevera*, bos. *okarina* < ital. *ocarina*, bos. *pica* < ital. *pizza*, bos. *pijaca* < ital. *piazza*, bos. *pinjata* < ital. *pignatta*, bos. *rinfuza* < ital. *rinfusa*, bos. *rivijera* < ital. *riviera*, bos. *salata* < mlet. *salata*, bos. *sardela*, *srdela* < mlet. *sardela* (Boerio 1867: 601) ili ital. *sardella* (dem. od *sarda*, Battaglia 1995c: 577), bos. *stanca* < ital. *stanza*, bos. *storija* < ital. *storia*, bos. *streta* < ital. *stretta*, bos. *škarpa* < ital. *scarpa*, bos. *štampa* < ital. *stampa* (: *stampare*), bos. *tabakera* < mlet. *tabachera*, bos. *terca* < ital. *terza*, bos. *tokata* < ital. *toccata* (: *toccare*).

4.1.2. Imenice koje imaju različit rod u italijanskome i bosanskome

4.1.2.1. Manji je broj imeničkih italijanizama koji su različitog roda u bosanskome i izvornom obliku (italijanskom), a najveći broj takvih italijanizama obuhvata grupu imenica koje su ženskog roda u bosanskome i završavaju na *-a*, a muškog roda u italijanskome i završavaju na *-o*. Naprimjer:

bos. *arabeska* < ital. *arabesco*, bos. *banja* < ital. *bagno*, bos. *flauta* < ital. *flauto*, bos. *mandolina* < ital. *mandolino* (: *mandola*), bos. *piškota* < ital. *biscotto* (Prati 1951: 140) ili mlet. *biscoto* (Boerio 1867: 82), bos. *sandolina* < ital. *sandolino*, bos. *trambulina* < ital. *trampolino*.

4.1.2.2. Još manje je onih italijanizama koji su u bosanskome muškog roda i završavaju na nulti morfem (-ø), a potječu od imenica koje su u italijanskome ženskog roda i završavaju na -a:

bos. *filigran* < ital. *filigrana*, bos. *fol* < ital. *folia*, bos. *karantin* < ital. *quarantena* (< mlet. *quarantena*, Garzanti 2009 2008: 2002), bos. *kazamat* < ital. *casamatta*, bos. *mrmot* < ital. *marmotta*, bos. *plastelin* < ital. *plastilina*, bos. *štambilj* < ital. *stampiglia*.

4.1.2.3. Osim u ovim dvjema grupama italijanizama, promjene roda u bosanskome kao jeziku primaocu u odnosu na italijanski kao jezik davalac svode se na pojedinačne riječi. Primjeri za to jesu imenica *violončelo*, koja je u bosanskome srednjeg roda i završava na -o, a dolazi od imenice muškog roda u italijanskome i ima isti završetak (bos. *violončelo* < ital. *violoncello*), ili imenica *žirant*, koja je u bosanskome muškog roda i završava na nulti morfem, a potječe od dvorodne imenice, muškog i ženskog roda, u italijanskome i završava na -e: bos. *žirant* < ital. *girante*.

Osim razlike u gramatičkoj kategoriji roda, italijanizmi mogu imati i različit broj u odnosu na italijanske riječi od kojih su postali. Takvih je primjera veoma malo: bos. *grilje* i *karoce*, imenički italijanizmi ženskog roda koji imaju samo oblik množine (*pluralia tantum*), a dolaze od ital. *griglia* odnosno *carrozza*, jedninskih oblika italijanskih riječi (imenica).

4.2. Glagoli

Glagoli se u bosanskome prema završetku infinitivne i prezentske osnove klasificiraju na tri glavne vrste (glagoli pravilne promjene): a-vrstu, e-vrstu i i-vrstu (uz četvrtu vrstu u koju spadaju glagoli nepravilne promjene), a tim se osnovama dodaju infinitivni formanti -a, -ira/-isa i -ova te karakteristični infinitivni nastavak -ti. Slično tome, glagoli se u italijanskome dijele na pravilne i nepravilne, pri čemu se pravilni glagoli prema završetku u infinitivu dijele na tri grupe odnosno konjugacije: glagoli prve konjugacije koji završavaju nastavkom -are, glagoli druge konjugacije koji završavaju nastavkom -ere i glagoli treće konjugacije koji završavaju nastavkom -ire (Ferrari – Zampese

2016: 40). Adaptacija glagolskih italijanizama, kojih je znatno manje negoli imeničkih italijanizama, vrši se zamjenjivanjem italijanskih infinitivnih nastavaka odgovarajućim infinitivnim nastavkom u bosanskom jeziku.

U odabranom istraživačkom korpusu najveći broj glagolskih italijanizama konjugira se prema a-vrsti u bosanskome.

Većina glagola koji u italijanskome završavaju nastavkom *-are* u procesu adaptacije podliježe promjeni upravo prema a-vrsti, tj. *-are* > *-(a)ti*:

ital. *avvisare* > bos. *avizati*, ital. *barattare* > bos. *baratati*, ital. *bastare* > bos. *bastati*, ital. *fermare* > bos. *fermati*, ital. *cantare* > bos. *kantati*, ital. *crepare* > bos. *krepiti*, ital. *parlare* > bos. *parlati*, ital. *urlare* > bos. *urlati*.

Manji je broj glagola koji u italijanskome završavaju nastavkom *-ere*, a u procesu adaptacije također potpadaju pod promjenu prema a-vrsti, tj. *-ere* > *-(a)ti*: ital. *friggere* > bos. *frigati*.

Ostali glagolski italijanizmi konjugiraju se prema promjeni i-vrste, tj. *-are* > *-(i)ti*: < ital. *chiappare* > bos. *gepiti*. Za glagolske italijanizme koji bi se mijenjali prema e-vrsti kao i za one koji dolaze od italijanskih glagola treće konjugacije (koji završavaju nastavkom *-ire*) nema potvrda u istraživačkom korpusu.

4.3. Pridjevi

Među pridjevskim italijanizmima, kojih je također zamjetno manje negoli imeničkih italijanizama, mogu se razlikovati dvije grupe.

Prvoj grupi pripadaju pridjevski italijanizmi koji su postali od italijanskih pridjeva. Takvi italijanizmi a) u procesu adaptacije u morfološkoj strukturi bosanskog jezika dobijaju nastavak *-an*: bos. *gracioso* (< ital. *gracioso*), bos. *sekantan* (< ital. *seccante*), bos. *siguran* (< mlet. *sigur*; tosk. ital. *sicuro*) (Skok 1973: 233–234), ili b) ne podliježu morfološkoj već fonološkoj adaptaciji, tako da se uklapaju samo u fonološki sistem bosanskoga, što za posljedicu ima da gube svojstvo deklinabilnosti, a što je jasan pokazatelj da je posrijedi pridjev stranoga porijekla, npr.: bos. *franko* (< ital. *franco*), bos. *neto* (< ital. *netto*).

U drugu grupu spadaju pridjevski italijanizmi tvorbeno nastali od imeničkih italijanizama dodavanjem različitih tvorbenih nastavaka na osnovu poput: *-(isti)čki* – *novelistički* (: *novela*), *-ni* – *sonetni* (: *sonet*), *-ovni* – *bankovni* (: *banka*), *-ski* – *filigranski* (: *filigran*).

4.4. *Prilozi*

U kategoriji nepromjenjivih vrsta riječi italijanskog porijekla najbrojniji jesu prilozi. Slično kao indeklinabilni pridjevi italijanskog postanja, priloški italijanizmi u pravilu samo se fonološki adaptiraju jezičkoj strukturi bosanskoga (dakle ne i morfološki): bos. *dekrešendo* (< ital. im. *decrescendo*), bos. *forte* (< ital. *forte*), bos. *fortissimo* (< ital. prid. *fortissimo*), bos. *mecoforte* (< ital. *mezzoforte*), bos. *mecopijano* (< ital. *mezzopiano*), bos. *vivače* (< ital. prid. *vivace*). Kao što se može uočiti, svi ovi prilozi spadaju u međunarodnu muzičku terminologiju. Izuzetaka gotovo nema, osim bos. *lešo* (< ital. *lesso*).⁵

5. *Adaptacija na semantičkom nivou*

Analiza adaptacije italijanskih posuđenica na semantičkom nivou podrazumijeva komparativno ispitivanje značenja izvorne riječi u italijanskome u odnosu na značenje koje posuđenica ima u bosanskome. S obzirom na to da li se mijenja značenje posuđene riječi italijanskog porijekla uslijed njene integracije u jezički sistem bosanskog jezika, sve italijanske posuđenice – od kojih većina pripada standardnom bosanskom jeziku – mogu se podijeliti u dvije grupe: u prvoj grupi nalaze se italijanizmi čije značenje nije promijenjeno u odnosu na italijansku riječ, dok u drugu grupu spadaju oni italijanizmi čije se značenje u procesu adaptacije promijenilo kada se usporedi sa značenjem italijanske riječi. Za analizu značenja italijanskih posuđenica u bosanskome kao jeziku primaocu korišten je RBJF, dok je za ispitivanje i poređenje značenja u italijanskome kao jeziku davaocu korišten *Garzanti 2009*, s ciljem da se ispitaju kako italijanizmi sa nepromijenjenim tako i sa promijenjenim značenjem u odnosu na izvornu italijansku riječ.

⁵ U vezi sa tvorbom riječi sa italijanskim elementom u bosanskom jeziku potrebno je dati napomenu. Naime, nekoliko je riječi u istraživačkom korpusu koje su tvorbeno nastale od elemenata iz različitih (stranih) jezika, pri čemu je jedan od tih jezika italijanski. Takve riječi, čiju tvorbu Kluge (1989: XXIII) naziva hibridnom, jesu imenice i nastaju bilo derivacijom poput *fakinluk* (< mlet. *fachin* i tur. *-luk*), *kasetofon* (< ital. *cassetta* i grč. *-phonos*), *neofašizam* (< ital. *neofascismo* < grč. *neo-* i ital. *fascismo*), bilo kompozicijom poput *koperdeka* (< ital. *coperta* i njem. *Decke*).

5.1. *Italijanizmi sa nepromijenjenim značenjem*

Italijanizama sa nepromijenjenim značenjem zamjetno je manje nego li italijanizama sa promijenjenim značenjem. Razlog tome jeste što su italijanske riječi koje se posuđuju višeznačne te se u procesu njihove integracije u sistem bosanskog jezika preuzima jedno od više značenja, ili dobijaju novo i drugačije značenje.

Stoga su italijanizmi sa nepromijenjenim značenjem uglavnom one riječi koje su postale od italijanskih riječi koje imaju jedno značenje, i to ono koje je ograničeno na jednu oblast kojoj pripada i u kojoj se upotrebljava. Prema tome, jednoznačni pojmovi, izrazi i termini užeg semantičkog opsega iz italijanskog jezika obično se prenose kao istoznačni pojmovi, izrazi i termini u bosanski jezik. Takvi italijanizmi uglavnom se koriste u muzici i botanici, a rjeđe u meteorologiji, sportu, trgovini i kuharstvu, naprimjer:

- iz muzičke terminologije: bos. *alegro* (kao prilog) (< ital. *allegro*), u značenju “brzo, živo, veselo (o tempu)”, bos. *andante* (kao prilog) (< ital. *andante*), u značenju “polahko, lagano”, bos. *dekrešendo* (< ital. *decrescendo*), u značenju “postepeno stišavanje tona”, bos. *mandolina* (< ital. *mandolino*), u značenju: “vrsta žičanog instrumenta kruškastog oblika; ima četiri do šest pari žica”;

- iz botaničke terminologije: bos. *makija* (< ital. *macchia*), u značenju: “oniska, gusta i teško prohodna zimzelena šuma; šikara”, bos. *mandarina* (< ital. *mandarino*), u značenju: “stablo i plod iz grupe agruma (*Citrus nobilis*); porijeklom iz Kine i Japana”;

- iz meteorološke terminologije: bos. *lebić* (< mlet. *libicio*; ital. *libeccio*), u značenju: “jak vjetar s mora (jugozapadni vjetar s Mediterana)”;

- iz sportske terminologije: bos. *regata* (< mlet., ital. *regata*), u značenju: “takmičenje u veslanju, jedrenju ili vožnji motornim čamcima”;

- iz trgovinske terminologije: bos. *rinfuza* (< ital. *rinfusa*), u značenju: “roba u rasutom stanju, bez vreća i omota”;

- iz kuharske terminologije: bos. *rižoto* (< ital. *risotto*), u značenju: “jelo od riže i usitnjena mesa, morskih plodova ili povrća”.

Rijetkost je da riječ u jeziku davaocu ima više od jednog značenja i da su ta značenja ostala nepromijenjena u jeziku primaocu, poput italijanske posuđenice *diletant* (< ital. *dilettante*), koja ima dva ista značenja u italijanskome i bosanskome; jedno je: “osoba koja se bez posebne naobrazbe ili spremlje, neprofesionalno bavi kakvom naukom,

umjetnošću ili vještinom; amater”, a drugo, i to pejorativno jeste: “osoba koja umišlja da je stručnjak i tako se ponaša; nestručnjak, nazovistručnjak”.

5.2. *Italijanizmi sa promijenjenim značenjem*

Proučavajući anglizme u njemačkom jeziku, Yang (1990: 94) dolazi do zaključka da postoje tri tipa promjene značenja u posuđenicama, a to su suženje, proširenje i pomjeranje značenja. Do suženja značenja dolazi kada posuđenica zadržava samo neko od većeg broja značenja iz jezika davaoca, stoga se pojedini italijanizmi u bosanskome koriste samo sa određenim značenjem; pri proširenju značenja posuđenica, pored jednog ili više značenja iz jezika davaoca, dobija novo, dodatno značenje, tj. ono koje nema u jeziku davaocu; o pomjeranju značenja govori se kada značenje posuđenice ne odgovara značenju u jeziku davaocu. Svaki od ovih triju tipova promjene značenja potvrđuju italijanizmi u bosanskome, pri čemu su suženje i proširenje značenja u posuđenicama učestaliji tipovi promjene značenja negoli pomjeranje značenja.

Neki od primjera koji potvrđuju suženje značenja italijanskih posuđenica u odnosu na značenja italijanskih riječi, što je najzastupljeniji tip promjene značenja u odabranom korpusu, jesu:

– *bijenale* (< ital. *biennale*) u bosanskome ima jedno značenje: “skup, priredba, izložba i sl. koja se održava svake druge godine; dvo-ljetnica”, dok u italijanskome pored ovog značenja (kao imenica) ima još jedno značenje (kao pridjev): “koji traje dvije godine”;

– *cedulja* (< ital. *cedola*) u bosanskome ima jedno značenje i odgovara trećem⁶ i posljednjem značenju u italijanskome: “bilješka, kratak zapis”;

– *cokula* (< mlet. *zocolo*; ital. *zoccolo*) u bosanskome ima jedno značenje: “masivna, tvrda, okovana visoka cipela; bakandža, gojzerica”, koje odgovara prvom od ukupno 12 značenja u italijanskome;

– *libreto* (< ital. *libretto*) u bosanskome ima jedno značenje: “tekst za muzičko scensko djelo”, kojem u italijanskome odgovara četvrto i posljednje značenje;

⁶ To je treće po redu značenje navedeno u rječniku *Garzanti 2009*. I u nastavku teksta, kad god se spomene redni broj značenja u italijanskome, misli se na značenje koje po redu navođenja ima u tom rječniku.

– *salto* (< ital. *salto*) u bosanskome ima jedno značenje, i to: “skok s okretom tijela od 360°”, što je drugo od ukupno šest značenja ove riječi u italijanskome;

– *tenda* (< ital. *tenda*) u bosanskome ima jedno značenje: “platneni krov koji služi za zaštitu od sunca i kiše”, koje odgovara prvom od ukupno triju značenja u italijanskome;

– *trombon* (< ital. *trombone*) u bosanskome ima jedno značenje, i to: “limeni puhaći instrument koji liči na veliku trubu; pozauna”; koje odgovara prvom od ukupno šest značenja u italijanskome.

Neznatno je manji broj primjera koji posvjedočuju proširenje značenja u italijanskim posuđenicama, a neki od njih jesu:

– *bajta* (< ital. *baita*) u bosanskome ima dva značenja: “koliba” i “zemunica”, dok u italijanskome ima jedno značenje, i to: “mala građevina od kamena ili drveta, koja se koristi kao sklonište u visokim planinama ili adaptirana kao kuća za odmor”, što bi odgovaralo značenju kolibe;

– *balkon* (< ital. *balcone*) i u jednom i u drugom jeziku označava “istureni ograđeni vanjski prostor na nekoj građevini”, dok u bosanskome ima još jedno značenje: “tome sličan prostor za gledaoce u pozorištu ili kinu smješten poviše partera”;⁷

– čelo (< ital. *violoncello*) u obama jezicima jeste skraćenica za *violončelo*, koja se kao takva češće upotrebljava u govornoj (nego u pisanoj) komunikaciji, dok u bosanskome ima još jedno značenje: “velika tambura na kojoj se obično sviraju bas-dionice”;

– *fakin* (< mlet. *fachin*; ital. *facchino*) i u bosanskom i u italijanskom jeziku znači “nosač”, no u bosanskome ima još jedno značenje: “onaj koji radi sitne nepodopštine; deran, mangup, nevaljalac, uličar, bezobraznik, pokvarenjak”, tj. došlo je do pejorizacije odnosno pogoršanja značenja u jeziku primaocu.

Međutim, među italijanskim posuđenicama izdvajaju se one kod kojih je došlo i do suženja i do proširenja značenja u procesu semantičke adaptacije. Eklatantan primjer jeste imenica *banja*. Ova imenica u italijanskome (ital. *bagno*) ima osam značenja, od kojih su dva prenesena u bosanski, ali i u kojem posuđenica dobija i novo, žargonsko značenje: “mjesto, stanje, prilika ili situacija kakva se samo poželjeti može; raj, ljepota”.

⁷ To značenje u italijanskome ima riječ *balconata* (Devoto – Oli 1967a: 272, Battaglia 1995a: 1, Garzanti 2009 2008: 254).

I dok su suženje i proširenje značenja tipovi promjena značenja koji obuhvataju semantičku adaptaciju gotovo svih italijanskih posuđenica sa promijenjenim značenjem u bosanskome, dotle se pomjeranje značenja očituje u rijetkim italijanizmima, a jedan od njih jeste *bevanda* (< ital. *bevanda*). U bosanskome ova imenica ima značenje: “piće dobijeno miješanjem vina s vodom, razvodnjeno, razblaženo vino”, dok u italijanskom *bevanda* znači “tečnost za piće”, tj. ima drugačije značenje: tečnost koja može biti alkoholna, bezalkoholna, osvježavajuća i sl.

6. Zaključak

Zbog svog geopolitičkog položaja Bosna i Hercegovina bila je u prošlosti izložena raznim historijskim i kulturnim strujanjima i dodirima. Intenzivniji bosansko-italijanski dodiri mogu se sagledati kroz dvije dimenzije: prva je dijahronijska i odnosi se na višestoljetne (od početka 13. do kraja 18. stoljeća) direktne i indirektne utjecaje koje je Mletačka Republika imala na Bosnu posredstvom političkih i trgovačkih veza; druga je sinhronijska i predstavlja dodire bosanskog i italijanskog standardnoga jezika, koji su naročito vidljivi od 19. stoljeća. Zahvaljujući tim stalnim dodirima bosanski jezik obogaćen je znatnim brojem venecijanizama i riječi iz italijanskoga književnog jezika, prvenstveno iz umjetnosti, kulture i gastronomije, od kojih većina ima status internacionalizma i spada u standardni bosanski jezik.

Premda je do konačne kvantifikacije riječi stranoga porijekla u nekom jeziku teško doći, s obzirom na to da je leksika jedan otvoren i dinamičan sistem, koji se stalno širi, ovo istraživanje pokazuje da je minimalan broj riječi italijanskog porijekla u savremenom bosanskom jeziku približno 350.

Bosanski i italijanski jezik pokazuju brojne sličnosti na fonetsko-fonološkom nivou, iako su posrijedi jezici koji su genetski i tipološki međusobno udaljeni. Razlike se među njima pak očituju u tome što italijanski ima diftonge, poluvokale i geminirane konsonante, koji podliježu fonološkim promjenama u procesu adaptacije. Te razlike ukazuju na činjenicu da bosanski gotovo u potpunosti slijedi fonološki princip (da se piše kao što se izgovara), a italijanski djelimično. Ortografske razlike između bosanskoga i italijanskoga najupadljivije su u kategoriji pojedinačnih konsonanata i konsonantskih grupa.

Italijanizmi u bosanskome pretežno su imenice. Analiza gramatičke kategorije roda pokazuje da većina italijanskih imenica ima isti rod kao i imenički italijanizmi u bosanskome, dok znatno manji broj mijenja rod u procesu morfološke adaptacije. Među imeničkim italijanizmima muškog roda najveći je broj onih koji potječu od imenica koje u italijanskome završavaju na *-o*, dok u bosanskome gube taj nastavak, završavaju na konsonant u nominativu jednine te imaju nulti nastavak (*-ø*) i deklinacioni obrazac (*a*-vrste) prema kojem se uglavnom i mijenjaju imenice muškog roda u bosanskome. Među imeničkim italijanizmima ženskog roda najveći je broj onih koji dolaze od imenica koje u italijanskome završavaju na *-a*, dok u bosanskome također imaju *-a* u nominativu jednine i imaju obrazac promjene (*e*-vrsta) svojstven imenicama ženskog roda u bosanskome.

Semantička analiza pokazuje da je u većini italijanizama u bosanskome došlo do promjene značenja u odnosu na italijanske riječi od kojih su postali. Razlog tome jeste što su italijanske riječi koje se posuđuju višeznačne te se u procesu njihove integracije u sistem bosanskog jezika preuzima jedno od više značenja, ili dobijaju novo i drugačije značenje. Italijanizmi sa nepromijenjenim značenjem uglavnom su one riječi koje su postale od italijanskih riječi koje imaju jedno značenje, a pretežno se koriste u muzici i botanici, rjeđe u meteorologiji, sportu, trgovini i kuharstvu.

SKRAĆENICE

bos. = bosanski
 engl. = engleski
 fr. = francuski
 grč. = grčki
 ital. = italijanski
 mađ. = mađarski
 mlet. = mletački
 njem. = njemački
 sicil. = sicilijanski
 tosk. = toskanski
 tur. = turski

IZVORI
OSNOVNI

- Boerio 1867 = Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*. Reale tipografia di Giovanni Cecchini edit., Venezia 1867.
- RBJI = Ibrahim Čedić, Hadžem Hajdarević, Safet Kadić, Aida Krško, Naila Valjevac, *Rječnik bosanskog jezika*. Institut za jezik, Sarajevo 2010.
- Garzanti 2009 2008 = *Il Grande dizionario Garzanti della lingua italiana 2009*. Garzanti Linguistica, Milano 2008.
- RBJF = Senahid Halilović, Ismail Palić, Amela Šehović, *Rječnik bosanskoga jezika*. Filozofski fakultet, Sarajevo 2010.

DODATNI

- ER = Anonim, *Erlangenski rukopis*. Univerzitetska biblioteka, Erlangen.
- Battaglia 1995a = Salvatore Battaglia, *Grande dizionario della lingua italiana (BALC–CERR)*, vol. II. UTET, Torino 1995.
- Battaglia 1995b = Salvatore Battaglia, *Grande dizionario della lingua italiana (PERF–PO)*, vol. XIII. UTET, Torino 1995.
- Battaglia 1995c = Salvatore Battaglia, *Grande dizionario della lingua italiana (ROBB–SCHI)*, vol. XVII. UTET, Torino 1995.
- Battaglia 1997 = Salvatore Battaglia, *Grande dizionario della lingua italiana (LIBE–MED)*, vol. IX. UTET, Torino 1997.
- Čedić 2011 = Ibrahim Čedić (uredio), *Rječnik stranih riječi bosanskog jezika*. Institut za jezik, Sarajevo 2011.
- Devoto – Oli 1967a = Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli, *Vocabolario illustrato della lingua italiana (A–L)*, vol. I. Funk & Wagnalls, New York 1967.
- Devoto – Oli 1967b = Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli, *Vocabolario illustrato della lingua italiana (M–Z)*, vol. II. Funk & Wagnalls, New York 1967.
- Prati 1951 = Angelico Prati, *Vocabolario etimologico italiano*. Garzanti, Tip. Ditta F.lli Pozzo, Torino 1951.
- Skok 1971 = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971.
- Skok 1972 = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga druga. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1972.
- Skok 1973 = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga treća. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1973.

- Tomasin – D’Onghia 2020 = Lorenzo Tomasin, Luca D’Onghia (uredili), *Parole veneziane: Una centuria di voci del Vocabolario storico-etimologico del veneziano (VEV)*, vol. 1. Lineadacqua, Venezia 2020
- Vinja 1998 = Vojmir Vinja, *Jadranske etimologije: Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*, knjiga I. (A–H). Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, Zagreb 1998.
- Zingarelli 1922 = Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*. 2. izdanje. Bietti & Reggiani, Milano (Greco) 1922.

BIBLIOGRAFIJA

- Betz 1974 = Werner Betz, *Lehnwörter und Lehnprägungen im Vor- und Frühdeutschen*, u: *Deutsche Wortgeschichte*. Uredili F. Maurer, H. Rupp. (Tom I). Walter de Gruyter, Berlin – New York 1974, str. 135–163.
- Čedić 2004 = Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike bosanskog jezika: Priručnik za osnovne i srednje škole*. Bosna leksika, Sarajevo 2004.
- Dardano – Trifone 1985 = Maurizio Dardano, Pietro Trifone, *La lingua italiana: morfologia, sintassi, fonologia, formazione delle parole, lessico, nozioni di linguistica e sociolinguistica*. Zanichelli, Bologna 1985.
- Ferrari – Zampese 2016 = Angela Ferrari, Luciano Zampese, *Grammatica: parole, frasi, testi dell’italiano*. Carocci Editore, Roma 2016.
- Filipović 1971 = Rudolf Filipović, *Kontakti jezika u teoriji i praksi: Prinosi metodici nastave živih stranih jezika*. Školska knjiga, Zagreb 1971.
- Halilović 2017 = Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika*. Slavistički komitet, Sarajevo 2017.
- Haspelmath 2009 = Martin Haspelmath, *Lexical borrowing: Concepts and issues*, u: *Loanwords in the world’s languages: A comparative handbook*. Uredili Martin Haspelmath, Uri Tadmor. Mouton de Gruyter, Berlin 2009, str. 35–54.
- Imamović 1998 = Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*. Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”, Sarajevo 1998.
- Jernej 1984 = Josip Jernej, *Talijanska gramatika za svakoga*. Školska knjiga, Zagreb 1984.
- Kerla 2020 = Nerma Kerla, *O nastanku italijanskog jezika i specifičnostima odnosa standardni jezik–dijalekti*, “Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu”, 1 (2020), str. 267–287.
- Klajn 1979 = Ivan Klajn, *Imena iz italijanskog*, u: *Pravopisne teme (transkripcija i adaptacija stranih imena)*. Uredio Milan Šipka. Institut za jezik i književnost, Sarajevo 1979, str. 121–140.

- Kluge 1989 = Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Walter de Gruyter, Berlin – New York 1989.
- Malcolm 1994 = Noel Malcolm, *Bosnia: A Short History*. New York University Press, New York 1994.
- Muysken 1995 = Pieter Muysken, *Code-switching and grammatical theory*, u: *One Speaker, Two Languages: Cross-Disciplinary Perspectives on Code-Switching*. Uredili Lesley Milroy, Pieter Muysken. Cambridge University Press, Cambridge 1995, str. 177–198.
- Rinaldin 2019 = Anna Rinaldin, *Dal veneziano all'italiano: localismi per la lingua nazionale*, u: *Parola: Una nozione unica per una ricerca multidisciplinare*. Uredili B. Aldinucci et al. Edizioni Università per Stranieri di Siena, Siena 2019, str. 427–437.
- Vajzović 1999 = Hanka Vajzović, *Orijentalizmi u književnom djelu: Lingvistička analiza*. Institut za jezik – Orijentalni institut, Sarajevo 1999.
- Wornyo 2016 = Albert Agbesi Wornyo, *English Loanwords in Ewe: A Phonological Analysis*, “Journal of Literature, Languages and Linguistics”, 22 (2016), str. 42–51.
- Yang 1990 = Wenliang Yang, *Anglizismen im Deutschen: Am Beispiel des Nachrichtenmagazins Der Spiegel*. Niemeyer, Tübingen 1990.

TARIK ČUŠIĆ

(Institut za jezik, Univerzitet u Sarajevu)

tarik.cusic@izj.unsa.ba

ORCID 0009-0003-6341-3734

Italian Loanwords in Contemporary Bosnian Language

This article is about Italian loanwords in the contemporary Bosnian language. The article illustrates the ways of adaptation and integration of Italianisms into the Bosnian language system, on the phonetic-phonological and orthographic, morphological and semantic level, with the aim of at least partially shedding light on this alloglottic element in contemporary Bosnian language. Phonological adaptation essentially means replacing phonemes from the donor language with phonemes from the recipient language in each borrowed word. Therefore, special attention was paid to, among other things, Italian diphthongs, Italian semivowels, geminated consonants, and individual *sounds*, i.e. those phonological features of the Italian language that were particularly emphasized in the adaptation process. The orthographic differences between Bosnian and Italian are most noticeable in the category of recording individual consonants and

consonant groups. In the process of adapting Italianisms at the morphological level of the linguistic structure of Bosnian, the main task is to compare the basic forms of words in the source language with the basic forms of the same words in the recipient language with the aim of determining similarities and differences between them. That is why the focus of the research was noun Italianisms (nouns that have the same gender in Italian and Bosnian, as well as nouns that have different genders in Italian and Bosnian), verb Italianisms, adjective Italianisms and adverbial Italianisms. The adaptation of Italian loanwords at the semantic level implies a comparative examination of the meaning of the original word in Italian in relation to the meaning that the loanword has in Bosnian. That's why Italianisms with an unchanged meaning, as well as Italianisms with a changed meaning, were analyzed.

Keywords: Bosnian language, Italian loanwords, Bosnian-Italian language contacts, adaptation of Italianisms.

INDICE

SLAVI, TEDESCHI, EBREI: MIGRAZIONI, CONFINI, ESPERIENZE

A cura di Roberta Ascarelli, Ramona Pellegrino e Laura Quercioli

- Roberta Ascarelli, Ramona Pellegrino, Laura Quercioli
Slavi, tedeschi, ebrei: migrazioni, confini, esperienze. Prefazione
delle curatrici 7-15
- Roberta Ascarelli
Pregiudizi, avventure e silenzi. Intellettuali polacchi e Haskalah
berlinese 17-40
- Giovanni Gorla
Echi herderiani alle radici del pensiero etnografico di Shloyme
An-ski 41-64
- Piotr Laskowski
Jewish Anarchists in Eastern Europe's Melting Pot. The Case of
Max Nacht (Nomad) 65-93
- Alois Woldan
Nathan Samuely – A Jewish Writer from Galicia 95-116
- Stanisław Obirek
Rudolf Maria Holzapfel and Stanislaw Vincenz, i.e. Crossing Not
Only Religious Borders 117-139
- Michaela Bürger-Koftis, Ramona Pellegrino
Riflessioni linguistiche sul tedesco e sul russo in Julia Rabinowich:
un confronto tra narrazione autobiografica orale e il romanzo
Spaltkopf 141-164
- Valentina Parisi
Fuori dai teatri della memoria: l'ebraismo plurale di Sasha Mari-
anna Salzmann 165-192
- Liliana Giacoponi
"Il paesaggio dal quale io giungo [...] era una contrada di uomini e
libri". La ricezione dell'opera di Paul Celan in Ucraina 193-218

Laura Quercioli

Vom Zuviel war die Rede, vom Zuwenig. Paul Celan nell'opera
di Mirosław Bałka 219-241

STUDI E RICERCHE

Tarik Ćušić

Italijanske posuđenice u savremenom bosanskom jeziku ... 243-270

Emanuel Klotz

Die slawischen Namen der Gemeinde Nikolsdorf (Osttirol) – Slavia
Tirolensis VII 271-295

Arnold McMillin

Hanna Komar at the Start of a Very Promising Career as Poet and
Translator 297-328

Giacoma Strano

Na Puti di Čechov: una storia nella storia 329-350

Элина Свенцицкая

Верлибр как герменевтика: Экспериментальные переводы М.
Л. Гаспарова 351-377

IN MEMORIAM

Irena Fedorowicz, Kinga Geben

Wspomnienie o profesorze Algisie Kalėdzie (1952-2017), założy-
cielu polonistyki na Uniwersytecie Wileńskim 379-385

RECENSIONI

Velimir Chlebnikov, *Poesie*. Saggio, antologia e commento di Angelo
Maria Ripellino. Intr. di Alessandro Niero. Nuova ed. a cura di
Alessandro Niero e Riccardo Mini. Einaudi, Torino 2024 (Gabriele
Mazzitelli) 387-390

*Autor und Subjekt im Gedicht: Positionen, Perspektiven und Praktiken
Heute*. Hrsg. Peter Geist, Friederike Reents, Henrieke Stahl. Metzler,
Heidelberg 2021 (Alessandro Achilli) 390-392

Olena Ponomareva, <i>Dizionario Hoepli Ucraino: Ucraino-Italiano</i> . Hoepli, Milano 2020 (Salvatore Del Gaudio)	392-395
Zuzana Nemčíková, Ivan Šuša, <i>Antológia súčasnej slovenskej literatúry / Antologia della letteratura slovacca contemporanea</i> . Istituto Slovacco a Roma, Roma 2023 (Josef Sikola)	395-398
Note biografiche sugli autori	399-403